

VALSTIEČIŲ PADĖTIS IR BAUDŽIAVOS PANAIKINIMAS

IŠ 1837 M. REVIZORIAUS ATASKAITOS (VALSTIEČIŲ VALDYMO TVARKA IR REIKALŲ VEDIMAS ARIOGALOS SENIŪNIJOJE)

Rinkliavų paskirstymas, skyrimas į rekrūtus ir kita vykdoma vienu viršaičių nutarimais ir potvarkiais. Dvaro valdybos valdžia kaimo žmonėms ir valstiečiams yra neribota, ir šie pastarieji besąlygiškai klauso jos. Valsčiaus viršaičiai pareiškė, kad jų valdymo patikrinti jokie valdininkai nebuvo atvažiavę, o jei kartais ir atvyksta apskrities striapčius, tai, sustojęs palivarke ir pabuvęs jame kurį laiką, išvažiuoja atgal, nereikalaudamas pas save kaimo valdybos. [...] Dvarą nuo seno tvarko bajoras Buinovskis, kuris tokio valdymo teisei nei sutarties, nei įgaliojimo nepateikė ir pareiškė jų neturįs... Kai kurie iš jų (valstiečių) neturi ūkyje reikalingų gyvulių, tuo tarpu smuklių skaičiaus padidinimas buvo kai kurių valstiečių neblaivumo priežastimi. Nors pagal inventorių valstiečiams yra paskirtos vasaros ir žiemos darbo dienos, tačiau ekonomija vartoja jas savavališkai be apskaitos ir be įrašymo į knygeles, kurios turi būti pas valstiečius, bet kurių šie neturi; o Negirvų kaimo, esančio netoli Ariogalos miestelio, valstiečiai yra ypač perkraunami lažu — po 5 dienas per savaitę nuo kiemo: pėsčiųjų po 3 ir su pora arklių arba jaučių po 2 dienas. Bet jeigu nustatytu laiku valstiečiai neįvykdytų terminuotų dienų, tai jos yra atliekamos kitu laiku be papildomo apkrovimo. Be to, valstiečiai yra verčiami atlikti keliones į Rygą ne nuosaviems palivarko gaminiamis vežti, o žydams, priešingai jų nuomos sutarties su palivarku dėl vežimų sąlygoms, su per daug dideliu kroviniu. Yra daug valstiečių žemės sklypų, kuriuos palivarko valdyba valdo arba atiduoda nuomon pašaliniams asmenims, be to, ji atėmė savo naudai ir pusę sklypų tų žemių, kuriose buvo įkurdinti valstiečiai, nors dvare yra pakankamai šeimų, visai neturinčių žemės ir todėl priverstų arba tarnauti su žmonomis ir vaikais valstiečiams, arba užsidirbti maistą pas pašalinius. [...] Visu tuo įrodoma, kad valdytojas inventoriaus ir taisyklių apie patikėtus dvarus daugelyje straipsnių neįvykdė.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, p. 356–357.

IŠ IŽDO RŪMŲ INSTRUKCIJOS REVIZORIAMS (1808 M. BALANDŽIO MĖN. 23 D. PRIEMONĖS PAJAMOMS PADIDINTI IŠ VALSTYBINIŲ ŽEMIŲ VALSTIEČIŲ)

1. Atvykus į vietą kiekviename seniūnijos palivarke ar kaime, reikia apžiūrėti kiekvieno valstiečio žemę ir pasėlius, taip pat jo ūkininkavimą bei gyvulius ir įsitikinti: ar pakankamai turi žemės ir šienaujamo pievų; patyrus gi, kad ūkis gerai vedamas, pranešti apie rūmų sumanymą žemę toliau palikti jiems; su tuo jiems sutikus, padaryti apskaičiavimą bei sutartį. Sutartis turi būti surašyta raštu su jų liudytojų parašais ir pateikta rūmams peržiūrėti ir patvirtinti. Už lažo ir gvoltų dienas paskaityti ne brangiau kaip po 18 grašių, o pėstiems — po 12 grašių, valsčiaus šarvarkus panaudoti keltų, kelių ir tiltų taisymui; paskelbti jiems, kad nuo sargybos savaitinės ir paprastos naktinės, kurių eidavo pirmiau ekonomijai, dabar iš rūmų pusės atleidžiami, norint palengvinti jų buitį, kad daugiau laiko liktų žemei dirbti ir šiaip paskatinimui, bet ta sąlyga, kad paskirtoji duoklė (pinigais) laiku ir be užvilkinimo būtų atiduodama, savitarpyje vienam už kitą atsakant, tai yra už pirmąją pusę — nuo sausio 1 d. iki kovo 1 d., už antrąją — nuo rugsėjo 1 d. iki lapkričio 1 d., bet jeigu kuriam terminui pinigai nebūtų įmokėti, tada, atsižvelgiant į pasiteisinimus, rūmai už nerūpestingumą žemę išnuomos kitam.

2. Apžiūrėti ir patikrinti, ar nėra kuriame kaime tuščios žemės arba kieno nors atskirai valdomos, apie kurią rūmai neturi žinių; ją radus, smulkiai aprašyti ir pranešti rūmams patvarkymui ir apmokestinimui. [...]

6. Lažą skirti jiems pagal žemės dydį, bet jeigu kas jos pakankamai neturi, perduoti ją kitiems

lažininkams su jų sutikimu, nemažinant tačiau už ją anksčiau nustatyto lažo.

7. Be įprastųjų ligi šiol buvusių sąlygų, jas paliekant, naujais potvarkiais nevaržyti valstiečių verslų, o jeigu jie kur apleisti ar visiškai užmiršti, — atnaujinti juos, kaip antai: sodus, tvenkinius, ežerus, malūnus, prekybines būdeles, krautuves bei kita, apie ką pranešti rūmams patvirtinti.

8. Be rūmų valdžios sutikimo kurių nors pakeitimų nedaryti, o ypač nenuvertinti. Bet jeigu būtų aišku, kad tokie pakeitimai išdui duotų naudą, neapsunkinant valstiečių, galima ir pačiam nedelsiant sutvarkyti visa taip, kaip naudingiau būtų, tik privalo apie tai tuojau pranešti rūmams. [...]

14. Jeigu kur yra pakankamai žemės, o šeimose maža darbininkų, kitose gi jų per daug ir nelygiai nustatytas lažas, tada jų sutikimu, kad žemė nestovėtų tuščia, paskirstyti ją kiek galima lygiau.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, p. 354–355.

IŠ 1861 M. CARO ALEKSANDRO II MANIFESTO APIE BAUDŽIAVOS PANAIKINIMĄ

Įsigilinę į kilmės ir luomų klausimą valstybėje, mes įžiūrėjome, kad valstybės įstatymai, aktyviai užtikrinami gerovę aukštuomenei ir vidutiniesiems luomams, nustatydami jų pareigas, teises ir privilegijas, nebuvo tolygiai palietę baudžiauninkų, kurie taip pavadinti todėl, kad jie iš dalies senais įstatymais, iš dalies papročiais paveldėtinais pritvirtinti dvarininkams, kurie kartu privalo pasirūpinti jų gerove. Dvarininkų teisės iki šiol buvo plačios, jos nebuvo tiksliai nusakytos įstatyme; pastarąjį pakeisdavo padavimas, paprotys ir dvarininko gera valia. Geriausiais atvejais tuo pagrindu buvo geri patriarchaliniai santykiai — nuoširdi teisinga dvarininko globa bei labdaringumas ir geraširdiškas valstiečių klusnumas. Bet, nykstant papročių paprastumui, labai įvairėjant santykiams, rečiau pasitaikant betarpiškai tėviškai dvarininkų pažiūrai į valstiečius, dvarininkų teisėms patenkant kartais į rankas tokių žmonių, kurie ieško tik savo naudos, geri santykiai silpnėjo, ir atsivėrė kelias savavaliavimui, apsunkinančiam valstiečių padėtį ir nepalankiai atsiliepiančiam jų gerovei; dėl viso to valstiečiai nesirūpino gerinti savo buitį. [...]

Pasitelkę Dievą į pagalbą, mes ryžomės pradėti vykdyti šį darbą. Paskelbus nurodytus naujus nuostatus, baudžiauninkai gaus nustatytu laiku visas laisvų kaimo gyventojų teises.

Dvarininkai, išsaugodami visų jiems priklausančių žemių nuosavybės teisę, suteikia valstiečiams — už nustatytas prievoles — nuolatiniam naudojimuisi sodybą ir, be to, kad būtų užtikrinta valstiečių buitis ir kad jie galėtų vykdyti savo pareigas vyriausybei,— nustatytą nuostatuose laukų ir kitų naudmenų dydį.

Naudodamiesi taja skirtine žeme, valstiečiai už tai turi atlikti dvarininkams nuostatuose nurodytas prievoles. Būdami šioje padėtyje, kuri yra pereinamojo pobūdžio, valstiečiai vadinami laikiniais prievolinkais.

Kartu jiems suteikiama teisė išsipirkti sodybą, o dvarininkams sutinkant, jie gali įsigyti nuosavybės laukus bei kitas naudmenas, išskirtas jiems nuolatiniam naudojimuisi. Taip įsigiję nuosavybės tam tikrą žemės kiekį, valstiečiai bus laisvi nuo prievolių dvarininkams už išpirktą žemę ir galutinai pereis į laisvų valstiečių–savininkų luomą.

Specialiais nuostatais apie dvariškius jiems nustatoma pereinamoji padėtis, atitinkanti jų užsiėmimą ir poreikius; praslinkus dvejiems metams nuo šių nuostatų paskelbimo dienos, jie gaus visišką laisvę ir terminuotas lengvatas. [...]

Kadangi naujas sutvarkymas dėl neišvengiamo reikalingų permainų sudėtingumo negali būti įvykdytas iš karto, nes tam prireiks beveik ne mažiau kaip dvejų metų, tai per šį laikotarpį, siekiant

užkirsti kelią sumišimui ir prisilaikyti visuomeninės ir privatinės naudos, esanti iki šiol dvaruose tvarka turi išlikti iki to laiko, kol, atlikus reikalingą paruošiamąjį darbą, bus įvesta nauja tvarka.

Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 2, Vilnius: Mintis, 1965, p. 8–9.